

28

Яка Конституція нам потрібна, або Свобода людини проти правової сваволі

Олександр КОСТЕНКО,
завідувач відділу Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор

Основою нормального суспільного життя людей, поза сумнівом, є правопорядок. За логікою, можна вивести таку закономірність: який правопорядок, таке й життя людей у суспільстві. Як свідчить історичний досвід, ті суспільства, де найкращий правопорядок, досягають найвищого рівня розвитку.

Правапорядок – це суспільний стан, що утворюється в результаті прояву двох пов'язаних між собою чинників: *правової культури людей і законодавства, яке вони застосовують у суспільному житті*. Причому ролі правової культури і законодавства в механізмі забезпечення правопорядку розподіляються згідно з такою закономірністю: *законодавство – це лише інструмент, який люди застосовують відповідно до своєї правової культури*.

Отже, чим досконаліший цей інструмент, тим успішніше люди з розвинутою правовою культурою можуть з його допомогою забезпечити *правапорядок* у країні. А основою законодавства, що забезпечуватиме правапорядок, закладає Конституція. Якою ж має бути Конституція, щоб стати основою саме для прогресивного законодавства?

Щоб отримати відповідь, потрібно розглянути так зване *основне питання Конституції: що має бути конституційовано в суспільстві як першоджерело правопорядку – свобода людини чи державна влада?* Залежно від того, як вирішується це питання, конституції можуть бути двох типів: до першого типу належать ті, що конституують першоджерелом правопорядку **свободу людини**; до другого – що конституують першоджерелом правопорядку **державну владу**.

У свою чергу, такий поділ конституцій є «продуктом» двох типів світогляду: *соціального натуралізму і соціального позитивізму*, якими можуть керуватися творці Основного Закону. Соціальний натуралізм – це світогляд, що визнає першоджерелом соціального порядку (і, зокрема, правопорядку) *закони соціальної природи* (у тому числі, за-

кони природного права). Соціальний позитивізм – це світогляд, який визнає таким першоджерелом не закони соціальної природи, а *волю і свідомість людей*.

Отже, залежно від того, яким із цих двох типів світогляду керуються автори конституцій, визначаються й два типи першоджерел соціального (і правового) порядку, які відповідно слід назвати *натуралістське першоджерело і позитивістське першоджерело*.

Як свідчить історичний досвід, закони соціальної природи (і закони природного права) стають першоджерелом соціального порядку (і правопорядку) завдяки такому феномену, як **свобода людини**. При цьому **свобода людини розуміється як можливість жити за законами соціальної природи, незалежно від будь-якого свавілля, й зокрема свавілля держави**. А воля та свідомість людей стають цим першоджерелом завдяки такому феномену, як **державна влада**. Інакше кажучи, **свобода людини** є своєрідним «каналом» для імплементації у суспільне життя людей натуралістського першоджерела правопорядку, тобто законів природного права, а **державна влада** – для позитивістського джерела, тобто волі й свідомості людей, які набирають форму сваволі та ілюзій, не узгоджуючись із законами природного права.

Згадана закономірність і має враховуватися під час проектування (творення) конституцій, й зокрема Конституції для народу України.

Порівняймо, наприклад, Конституцію США і Конституцію України 1996 року. Неважко помітити, що творці Конституції США «основне питання Конституції» вирішили так: першоджерелом правопорядку

США слід конституювати закони соціальної природи (у тому числі закони природного права), які реалізуються в суспільстві через **свободу людини**. А творці Конституції України 1996 року, навпаки, конституювали першоджерелом правопорядку в Україні волю і свідомість, які, будучи не узгодженими із законами соціальної природи (у тому числі із законами природного права), реалізуються в суспільстві через **державну владу** у формі *правової сваволі і правових ілюзій*.

Отже, Конституція США, яка основою правопорядку визнає **свободу людини**, є *конституцією натуралістського типу*, а Конституція України, яка основою правопорядку визнає **державну владу**, – це *конституція позитивістського типу*.

Натуралістський тип Конституції США проявляється, зокрема, в тому, що її «генетичним кодом», який визначає зміст усіх «клітин конституційного організму» (тобто всіх конституційних норм), є **свобода людини**. Будь-яка норма Конституції США функціонує для забезпечення **свободи людини, а свобода людини, у свою чергу, є основою прогресивного правопорядку в США**. Ось у цьому секрет видатної ролі Конституції США як зразка конституційного забезпечення прогресивного правопорядку.

А позитивістський тип Конституції України полягає в тому, що в ній «генетичним кодом» є **державна влада**, яка уповноважена визначати права і обов'язки людини без узгодження їх із законами соціальної природи (природного права), забезпечуючи в такий спосіб правопорядок в Україні. Через неузгодженість із законами соціальної природи цей спосіб уможливорює прояви держав-

*Тут і далі розглядається Конституція України 1996 року.

ної сваволі й державних ілюзій, що відкриває шлях для різноманітних зловживань інструментами державної влади, зокрема законодавством і державними інституціями.

Різницю між натуралістським типом Конституції США і позитивістським типом Конституції України можна проілюструвати так. У Конституції України передбачено, наприклад, у ст. 48, що «кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло», але не закладено механізм забезпечення **свободи людини**. У Конституції США, навпаки, закладено механізм забезпечення **свободи людини**, але не йдеться про зазначене «право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї...». Реалізуючи свою свободу, яка гарантується всім конституційним механізмом, громадянин США має можливість забезпечити собі «достатній життєвий рівень...» самостійно, незалежно від волі держави. А задеклароване для громадянина України відповідне «право...» може бути реалізоване лише з волі держави, бо іншого механізму його забезпечення в Конституції України не закладено.

Таким чином громадянин України потрапляє в залежність від держави через проголошення цього права в Конституції. А громадянин США – незалежний від волі держави, бо для нього «достатній життєвий рівень» залежить лише від реалізації ним самим своєї свободи (яку має забезпечувати йому **державна влада** згідно з Конституцією США).

У контексті соціального натуралізму права та обов'язки людини, так само як і правовий статус держави, що мають бути відображені в Конституції, – це втілені в законодавчу форму закони природного права. Проте таке законодавче втілення законів природного права можливе лише, якщо першоджерелом правопорядку є **свобода людини**, а не **державна влада**. Інакше права і обов'язки людини і правовий статус держави стають витвором **державної влади**, яка, посівши місце, що належить **свободі людини**, керується в законотворенні свавіллям та ілюзіями, а не законами природного права.

Декларування в ст. 1 Конституції України 1996 року, що Україна є «правовою державою», не гарантує того, що українська держава не керуватиметься у своїх діях правовим свавіллям і правовими ілюзіями й, зокрема, державна влада не чинитиме зловживань правовими чи адміністративними інструментами. Як свідчить соціальний досвід, і передовсім США та країн Європи, лише **свобода людини** – той чинник, що здатний забезпечити правопорядок, за якого держава буде «природно-правовою», а не «псевдоправовою».

Вітаємо!

Шановні співвітчизники!

Сердечно вітаю вас із Днем Конституції України.

Для кожного громадянина України Конституція є його серцем, совістю та душою, бо головне її завдання – захист та піклування про Людину.

«Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава... Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю...» – ці конституційні норми актуальні завжди, особливо зараз, у часи перемін.

Ми відстояли право на життя у вільній та демократичній країні, де права людини захищені, а рівність перед законом є нормою для всіх. Сьогодні ми будемо незалежною європейською державою. І для цього треба поліпшити наше законодавство, наблизивши його до європейського, і насамперед – внести зміни до Основного Закону.

Конституційна комісія вже працює над проблемами удосконалення системи правосуддя, свобод і обов'язків громадян, децентралізації, яка дасть громадам більше повноважень і можливостей для розвитку території. Розв'язання всіх цих проблем уможливить покращення життя українців у кожному місті, селищі, селі.

Ми маємо внести до Конституції такі зміни, які сприятимуть формуванню нової України – справді європейської держави, відкритої та демократичної. Зі святом!

Володимир ГРОЙСМАН.

У ст. 1 Конституції України також проголошено декларацію, що Україна є «демократичною державою». Проте справжня демократія, що теж доведено світовим досвідом, сумісна лише з правопорядком, заснованим на **свободі людини** як першоджерелі *права*, а з правопорядком, заснованим на **державній владі**, сумісна лише псевдодемократія.

Це саме стосується й декларації про те, що Україна є «соціальною державою».

Сама по собі декларація в Конституції принципу верховенства права залишає відкритим питання: верховенство якого саме права покладається в основу правопорядку? Того, що диктується **свободою людини**, чи того, що диктується **державною владою**? У США, наприклад, у Конституції не декларується принцип верховенства права, проте тлумачення цієї Конституції дає підстави вважати, що там «верховенствує» право, яке диктується **свободою людини**. А в Україні, як випливає з тлумачення Конституції, «верховенствує» *право*, що диктується **державною владою**.

Наприклад, декларуючи у ст. 8, що в Україні «визнається і діє» принцип верховенства права, Конституція України фактично наповнює цей принцип таким чином, що всіма «клітинами конституційного організму» (тобто всіма конституційними нормами) упорядковують роль у суспільному житті, яку мала б виконувати **свобода людини**, покладається на **державну владу**. Тобто остання замість того, щоб забезпечувати **свободу людини**, підміняє цю свободу собою. Криза правопорядку в Україні, що спостерігаємо сьогодні, і є проявом саме такого верховенства

правової сваволі й правових ілюзій державної влади.

Один зі шляхів подолання цієї кризи – створення в Україні Конституції натуралістського типу (замість чинної, яка є Конституцією позитивістського типу). Як це зробити? Слід створити Конституцію України, в якій були б реалізовані такі «*натуралістські правила*» законотворення:

- **Свобода людини** і протидія **свавіллю** визнаються основою прогресивного правопорядку в Україні.

- Усі норми Конституції України мають бути сформульовані так, щоб забезпечувати **свободу людини** й протидіяти будь-якому **свавіллю**.

- Держава діє в межах повноважень встановлювати права і обов'язки людини лише в такий спосіб, щоб це забезпечувало **свободу людини** і протидіяло будь-якому **свавіллю**.

- Кожен громадянин може протидіяти поведінці держави, що виходить за межі зазначених повноважень.

- В Україні діє принцип рівності держави і людини перед законом і судом.

Зазначені «натуралістські правила» законотворення, що впливають із соціально-натуралістичного способу вирішення «основного питання» Конституції, забезпечують створення Конституції України натуралістського типу. Це й буде (на відміну від чинної наразі **Конституції для державної влади**) **Конституція для народу України**. Саме вона закладе конституційні основи такого правопорядку, який сприятиме прояву **свободи людини**, що є тим «людським чинником», котрий забезпечуватиме соціальний прогрес в Україні.